

Perspectief

ChristenUnie-jongeren

Onderwijs

Scripta

Segregatie in het onderwijs

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Segregatie in het onderwijs	5
3. Gevolgen van segregatie in het onderwijs	7
4. Oplossingen voor segregatie in het onderwijs	10
5. Conclusie	13
Literatuur	15

1. Inleiding

Segregatie in het onderwijs is een onderwerp waar de laatste tijd veel over gesproken wordt. Dat was de reden voor Perspectief om zich ook over dit maatschappelijke thema te buigen en te onderzoeken wat segregatie is en wat de problemen rondom segregatie zijn.

Nederland is een multicultureel land. Dat er verschillende groepen in de samenleving aanwezig zijn, is merkbaar. Maar ook segregatie is zichtbaar geworden in de samenleving. Contacten tussen autochtonen en allochtonen zijn niet per definitie vanzelfsprekend. Als betrokken samenleving moeten we met deze signalen aan de slag gaan. Het multiculturele karakter van Nederland hoeft per slot van rekening niet enkel problematisch te zijn, maar kan ook een verrijking zijn.

De laatste tijd wordt er in de media veel geschreven en gedaan met 'integratie'. Vaak gebeurt dit door integratie als assimilatie voor te stellen. De allochtoon zou vooral de Nederlandse cultuur en gewoonten moeten overnemen. Voor Perspectief is dit geen optie. De allochtoon moet wel wennen aan de Nederlandse maatschappij waarin hij/ zij leeft, maar hoeft

niet alles over te nemen, en zich ook houden aan de wetten die in ons land gelden. De vrijheid van onze 'medelanders' om hun eigenheid te behouden, moeten wij hen alleen niet ontnemen.

Segregatie is bekend van de gescheiden wijken, waar mensen met dezelfde achtergrond allemaal bij elkaar wonen. Soms door omstandigheden gedwongen, soms omdat ze er zelf de voorkeur aan geven. Segregatie is al een oud verschijnsel, denk bijvoorbeeld aan de Molukse wijken die ontstonden in de jaren 50, maar ook daarvoor woonde de ene 'klasse' in de ene wijk en de andere 'klasse' in de andere. De zwarte/ witte scholen en de eventuele problemen die dat geeft in het onderwijs zijn daar een uitloei van. In de hele maatschappij en ook in het onderwijs is er scheiding te zien tussen allochtonen en autochtonen, oftewel een scheiding in zwarte en witte scholen¹.

¹ In deze scripta spreken we naar gangbaar taalgebruik naar 'witte' en 'zwarte' scholen, wetend dat deze benaming mogelijk een verkeerd beeld geeft, maar een betere, gangbare term is ons niet bekend.

In deze scripta willen we onderzoeken wat segregatie precies is en wat de problemen zijn die segregatie kan veroorzaken binnen het onderwijs. Daarnaast belichten we de positieve ontwikkelingen van segregatie. We onderzoeken of er oplossingen zijn voor segregatie binnen het onderwijs. Aan het eind van de scripta concluderen we of segregatie binnen het onderwijs een probleem is en zo ja, wat er aan gedaan moet en kan worden. ■

2. Segregatie in het onderwijs

2.1 Inleiding

Met 1,6 miljoen niet-westerse allochtonen is Nederland een multi-etnisch land. In 2020 verwacht het Centraal Bureau voor de Statistiek dat er zo'n 2,4 miljoen niet-westerse allochtonen in Nederland zullen wonen. De komende jaren zal de allochtone 'mede-lander' steeds duidelijker aanwezig zijn in de Nederlandse maatschappij.

Op dit moment is er ook een groei van allochtone leerlingen binnen het onderwijs. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat de Nederlandse burger zich zorgen maakt over de hoge concentratie etnische minderheden in de grote steden. 40%¹ van de niet-westerse allochtonen woont namelijk in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht.

Het SCP verwacht dat in 2020 een kwart van de grote stadswijken meer allochtone dan autochtone bewoners zal hebben. Of dit zal gebeuren, hangt echter van veel dingen af. Het vertrek van autochtonen uit de steden zal waarschijnlijk doorzetten,

maar ook de kansrijke allochtonen zullen zich gaan vestigen in regio's om de grote steden heen.

Een concentratie van allochtonen in woonwijken kan negatieve effecten met zich meebrengen. Met name in wijken waarin een bepaalde etniciteit in de meerderheid is, kan 'gettovorming' in de hand worden gewerkt. Aan de andere kant zijn grote verschillen in achtergrond in een wijk meestal ook niet bevorderlijk voor de sociale omgang. Het SCP geeft aan dat onder andere het herstructureren van bepaalde wijken een positieve invloed kan hebben op de leefbaarheid in deze vaak oude stadswijken.

De samenstelling van een wijk heeft sociale gevolgen, maar heeft ook gevolgen voor de samenstelling van de scholen in die wijk. In een wijk waarin veel allochtonen wonen, is de school 'zwarter' dan een wijk waarin minder allochtonen wonen. Zolang de school een afspiegeling is van de wijk hoeft dit geen problemen op te leveren. Vaak ontstaan problemen als de school zwarter of witter is dan de gemengde wijk waarin deze school staat.

¹ Voor de percentages in dit hoofdstuk, zie: rapport CBS en rapport SCP.

2.2 Wat is segregatie in het onderwijs?

Segregatie is een scheiding tussen verschillende groepen in een samenleving. Met segregatie in het onderwijs wordt de scheiding tussen autochtone en allochtone jongeren op scholen bedoeld. Deze scheiding komt grotendeels overeen met de scheiding tussen mensen met een sociaal-economisch hoge en lage achtergrond. Hierbij is er een verschil tussen scholen waar veel allochtone leerlingen opzitten, omdat erin hun wijk nou eenmaal veel allochtonen wonen (een concentratieschool²), en scholen die geen afspiegeling vormen van de wijk waarin ze staan, dus veel 'witter' of 'zwarter' zijn.

De afgelopen jaren is het aandeel allochtone leerlingen in het onderwijs langzaam gegroeid. In het basisonderwijs is ongeveer 15% van de leerlingen een niet-westerse allochtoon. Voor het voortgezet onderwijs geldt hetzelfde.

Uit minderhedenrapportages is gebleken dat deze kinderen al bij de start van het basisonderwijs een flinke leerachterstand hebben. Door de achterstand die ze hebben kunnen zij dus minder profiteren van het aangeboden onderwijs. Er is echter ook vastgesteld dat deze allochtonen een deel van hun achterstand in het basisonderwijs aan het inhalen zijn. Dit komt onder andere doordat meer jonge allochtonen de Nederlandse taal spreken en er ook steeds betere voorzieningen zijn voor allochtone leerlingen. Deze inhaalslag is daarnaast te zien in het voortgezet en hoger onderwijs: steeds meer leerlingen uit de minderheden vervolgen hun schoolloopbaan in het HAVO- of VWO-onderwijs en in het hoger onderwijs. Maar nog steeds is het aantal allochtonen in verhouding veel lager dan het aantal autochtonen die doorstroomt naar deze onderwijstypen.

2.3. Wat zijn 'zwarte/ witte scholen'?

Er zijn verschillende definities in omloop over het begrip 'zwarte' / 'witte scholen'. Wij hanteren de definitie dat een zwarte school een school is waar 70% of meer

2 www.vandale.nl - De Vlamingen hanteren niet voor niets het toepasselijke woord 'concentratieschool' voor dit verschijnsel.

van de leerlingen ouders hebben die afkomstig zijn uit een niet-westers land. Voor witte scholen geldt dus dat 70% of meer van de leerlingen ouders hebben uit Nederland of een westers land. Scholen met grote percentages (30-70%) allochtone en autochtone leerlingen heten gemengde scholen. Deze percentages hangen veelal samen met de wijk waarin zij staan. Een school kan onnodig sterker (of juist minder) gesegreerd zijn wanneer de school geen afspiegeling is van de wijk waarin zij staat.

Het is niet zo dat zwarte scholen per definitie slechter presteren dan witte scholen. Wel is gebleken dat segregatie en onderwijsachterstanden een verband hebben. Vaak zijn segregatie en cultuurverschil, de thuiscultuur verschilt van de schoolcultuur, de factoren die ervoor kunnen zorgen dat een zwarte school 'in de statistieken' lagere scores halen dan scholen met een andere instroom van leerlingen. Ook de thuissituatie van de leerling kan leiden tot een taal- of onderwijsachterstand.

Voor gemengde wijken in de grote steden is vanuit het oogpunt van de intergratie een school

met allochtone én autochtone kinderen wenselijker. Om deze doelen te bereiken, worden door de gemeente Amsterdam niet aangetoonde percentages gehanteerd van 30 à 40 % allochtone kinderen als meest 'ideaal' en 'werkbaar'. Dit is puur gebaseerd op wat ouders acceptabel vinden, maar niet op wat het 'beste' is voor de leerlingen. Uit een onderzoek in de gemeente Utrecht blijkt zo'n 11-50 % percentage allochtone leerlingen wenselijk te zijn op het voortgezet onderwijs. De percentages zijn natuurlijk verschillend per stad en context. Het belangrijkste is dat de school aansluit bij de omgeving waar hij instaat.³

2.4. Oorzaken van segregatie binnen het onderwijs

Dat segregatie een vaststaand feit is, is duidelijk. Maar hoe ontstaat segregatie? Daarvoor zijn drie oorzaken aan te wijzen.

3 Zie resp.: Notitie 'Witte en zwarte scholen'. Een verkenning van het probleem en de mogelijkheden voor stedelijk beleid in Amsterdam (2003). Opinieonderzoek zwarte scholen Utrecht (2002).

Wonen

Segregatie ontstaat doordat immigranten uit verschillende landen elkaar opzoeken in Nederland. Ze wonen bij elkaar in dezelfde stad en wijk en hun kinderen gaan daardoor vaak naar dezelfde school. Ook de huizenprijs speelt hierin vaak een rol. Concentraties allochtonen ontstaan dus niet alleen door toedoen van allochtonen zelf. De oorzaak van het klonteren binnen het onderwijs ligt in de tweede plaats op lokaal niveau. Het huisvestingsbeleid van verschillende gemeenten kan leiden tot deze segregatie. Op veel plaatsen is er een eenzijdig aanbod van woningen in een wijk, waardoor alle 'kansarmen' zich alleen maar in één of enkele wijken kunnen vestigen. Dat kinderen naar dezelfde school gaan, wordt op die manier in de hand gewerkt. Naast de school kan daarom ook de gemeente een belangrijke rol spelen bij het voorkomen of veroorzaken van segregatie. De gemeente kan van grote betekenis zijn met betrekking tot de spreiding van kansarmen over een stad.

Er moet bedacht worden dat het bestaan van 'zwarte' en 'witte' scholen vooral ook oorzaken heeft buiten het bereik van het onder-

wijsbeleid, zoals huisvestingsbeleid en arbeidsmarkt. Zo trekken allochtonen vaak naar steden toe waar veel laag geschoold werk is, terwijl autochtonen bereid zijn om net een stukje verder te moeten reizen voor een mooiere woonomgeving. Bovendien laten gemeenten eenzijdige wijken ontstaan. Dit kan simpel voorkomen worden door in een wijk zowel koop als huurwoningen te plaatsen, zodat er verschillende groepen mensen kunnen wonen.

Witte vlucht

Segregatie ontstaat in de tweede plaats door de zogenaamde 'witte vlucht'. De term 'witte vlucht' staat voor het verschijnsel dat witte ouders hun kinderen naar een school buiten de stad of wijk sturen. Het gevolg is dat de scholen nog zwarter worden dan de wijk. Autochtone Nederlanders sturen hun kinderen niet snel naar zwarte scholen of naar scholen die zwart dreigen te worden. Deze keuze wordt gemaakt, omdat de autochtone Nederlanders bang zijn dat er op zwarte scholen minder goed lesgegeven wordt dan op witte scholen. Daarnaast ligt het 'aantrekken' van bepaalde allochtone of autochtone leerlingen ook nog aan de wijze waarop scholen zich profileren

ten aanzien van de (gewenste) potentiële leerlingen.

Sommige politici wijzen ook nog naar het bijzonder onderwijs als bron van segregatie. Al het onderzoek wat hier tot nog toe naar is gedaan, wijst echter uit dat dit een non-issue is. Bijzondere scholen nemen vergelijkbare aantallen allochtone leerlingen op en als ze ze weigeren is dat meestal om de reden dat de ouders van de betreffende leerling de identiteit van de school niet kan onderschrijven of respecteren⁴.

Vooroordelen

Segregatie onder allochtone en autochtone burgers ontstaat vaak door de vooroordelen die er over elkaar heersen. Daarnaast zijn er sterke cultuurverschillen: op het gebied van man-vrouw-verhoudingen, maar ook op het gebied van religie en secularisme. Door deze vooroordelen en verschillen zijn autochtonen niet geneigd om de dialoog aan te gaan met allochtonen en andersom en ontstaat er dus ongemerkt segregatie.

4 Zie hierover ook onze scripta 'bijzonder onderwijs'

Maar er komt ook een tegenbeweging op gang onder ouders. Stichting Kleurrijke Scholen is een recent opgerichte stichting die gemengde scholen promoot. Lonneke Sondorp was een van de oprichters en gaf haar motivatie weer in een gesprek met het dagblad Trouw: "Er zijn witte en zwarte speeltuinen, witte en zwarte voetbalclubs. Wij houden dat in stand. Zo verbieden sommige witte ouders hun kinderen om met kinderen van buitenlandse afkomst te spelen. (...) Ik en alle andere ouders die zich inzetten voor spreiding hangen in de wijk de profeet uit. Wij, nota bene witte ouders, zijn de zendelingen van de multiculturele samenleving."⁵ Begin 2007 wordt een overzicht verwacht van het ministerie van OCW waarin ouderinitiatieven in kaart zijn gebracht. Goede initiatieven wil de overheid gaan steunen. Samen met gemeenten zal het ministerie een Kenniscentrum Segregatie in het onderwijs oprichten, waarbinnen onder andere de stichting Kleurrijke Scholen een plek krijgt.

5 Ingrid Weel, 'Witte ouders als zendeling', Trouw, 16 oktober 2006, http://www.trouw.nl/deverdieping/opvoeding_onderwijs/article512497.ece/Zwarte_scholen_Witte_ouders_als_zendeling

Aandeel zwarte scholen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, schooljaar 2003/'04 (in procenten) (a)

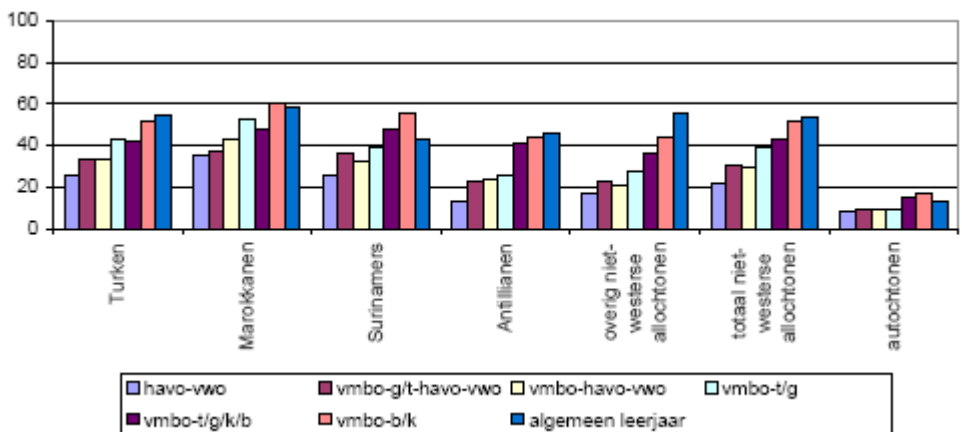
Totaal aantal schoolvestigingen	Aandeel zwarte scholen (b)	> 50%	> 80%
Totaal basisonderwijs	7162	8	4
havo-vwo	154	3	2
vmbo-g/t-havo-vwo	317	5	2
vmbo-havo-vwo	148	4	2
vmbo-t/g	109	7	4
vmbo-t/g/k/b	157	10	4
vmbo-b/k	176	16	7
algemeen leerjaar	84	23	14
totaal voortgezet onderwijs	1145	9	4

(a) In het voortgezet onderwijs gaat het om de schoolsoortencombinatie van een schoolvestiging.

(b) Schoolvestigingen met meer dan 50%, respectievelijk 80% allochtone leerlingen.

Bron: CBS/CFI (CBS1_5, 1_6, 1_15'03); CBS/IB-groep (Bron-vo'03/'04)

Aandeel niet-westers allochtone medeleerlingen op de schoolvestiging van het voortgezet onderwijs naar etnische groep, 2003/'04 (in procenten)

Bron: CBS/IB-groep (Bron-vo'03/'04)

2.5. Hoeveel 'zwarte/ witte scholen' zijn er?

In het schooljaar 2001-2002 waren er 580 scholen (van de 7000) met meer dan 50% allochtone leerlingen. Het aantal basisscholen met meer dan 70% allochtone leerlingen was in 1999 269 van de in totaal 7000 scholen.

In 2004 had bijna een op de tien scholen in het basis- en voortgezet onderwijs meer dan 50% allochtone leerlingen. De middelbare scholen waarin ook de lage leerwegen van het VMBO zijn vertegenwoordigd, zijn het meest gekleurd, terwijl dit het minst geldt voor HAVO/VWO-scholen. In de tabel hiernaast zijn de verschillen per schooltype zichtbaar.

In de tabel hiernaast is zichtbaar naar welke schooltypen de leerlingen doorstromen na het basisonderwijs. Uit de tabel is op te maken dat er veel verschil is tussen de verschillende etnische groepen qua doorstroming.

De meeste zwarte scholen bevinden zich in de grote steden, waar ook veel allochtonen wonen. Van de 623 schoolvestigingen in het basisonderwijs in deze steden heeft ongeveer de

helft meer dan 50% allochtonen en een op de drie zelfs meer dan 80%. Dit komt allereerst doordat allochtonen dichtbij elkaar in bepaalde buurten van de grote steden wonen. De zogenaamde 'witte vlucht' versterkt de concentratie van minderheidsleerlingen op de scholen in deze buurten daarbij (zie paragraaf 2.5).

Al deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat allochtone kinderen op steeds zwartere scholen onderwijs krijgen. In het basisonderwijs gaan Turkse, Marokkaanse en Surinaamse kinderen naar scholen met gemiddeld driekwart leerlingen uit etnische minderheidsgroepen. Maar ook in het VMBO zitten zij in klassen met tussen de 50% en 60% allochtone leerlingen. Autochtone leerlingen zitten op scholen waar gemiddeld genomen maar ongeveer een op de tien leerlingen allochtoon is, en dit geldt ook voor autochtone achterstandslederlingen. Bovenstaande is inherent aan de definitie van een zwarte school. Daarnaast kan het zo zijn dat allochtone kinderen zich het beste thuis voelen op scholen waar leerlingen zitten die dezelfde achtergrond hebben als zijzelf. Dit hoeft dus niet problematisch te zijn. ■

3. Gevolgen van segregatie in het onderwijs

3.1 Welke nadelen heeft segregatie in het onderwijs?

Op verschillende niveaus binnen de samenleving kunnen problemen ontstaan als gevolg van segregatie binnen het onderwijs. We geven ze hieronder kort weer:

Samenleving:

- *Geen integratie van allochtone leerlingen in de multiculturele samenleving*

Doordat allochtone leerlingen bij andere allochtonen op school zitten, is er geen vermenging tussen autochtone en allochtone leerlingen. De school kan een intergratie bevorderend middel zijn vanwege de vrijblijvendheid van contact en de vanzelfsprekendheid om met elkaar te spelen en te spreken. Uiteraard is dit niet het doel van een school, maar een mooi bijproduct. Een school zou in theorie een afspiegeling van de samenleving en de wijk zijn. Een overwegend zwarte wijk zal dus ook een zwarte school hebben. Leerlingen zouden op school namelijk al kunnen leren om te gaan met cultuurverschillen. Op gesegregeerde scholen is dit minder aan de orde.

- *Angst*

Doordat allochtone en autochtone leerlingen niet met elkaar omgaan, ontstaat er onnodige angst

voor de onbekende allochtone of autochtone medeleerling. Hierdoor kan verwijdering en angst ontstaan.

- *Intolerantie*

Segregatie in het onderwijs versterkt onwenselijke groepsvorming. Zo kunnen onjuiste vooroordelen ten opzichte van elkaar ontstaan. Intolerantie is daarvan een uitloei, iets wat voor de binding, samenwerking en sfeer binnen de samenleving niet goed is. Segregatie op school of in de klas kan ook tot verminderde integratie in de samenleving leiden als het kind ouder wordt.

Scholen:

- *Taalvaardigheid op zwarte scholen is vaak onder de maat*

Veel allochtone leerlingen hebben een taalachterstand als ze beginnen op school. Omdat een school vaak geen geschikte lesmethode in bezit heeft of te weinig tijd/geld heeft om het probleem aan te pakken, blijven deze achterstanden aanwezig. Daarnaast geldt voor mono-ethnische scholen dat als de moedertaal op het schoolplein én in de klas gesproken kan blijven worden, er in mindere mate een stimulans aanwezig is om consequent Nederlands te spreken.

• *Onderwijs geven op een 'zwarte' school is veeleisend voor leraren*
Doordat onduidelijk is hoe leraren om moeten gaan met grote groepen leerlingen met achterstanden, wordt het geven van onderwijs als veeleisend ervaren. Voor het imago van het leraarschap en de kwaliteit van het onderwijs zal dit niet goed zijn. Vaak is het dan ook niet aantrekkelijk voor leraren om les te gaan geven op een zwarte school. Hierdoor ontstaat een (nog groter) lerarentekort en kan er minder goed onderwijs gegeven worden op deze scholen.

• *Verskil in kwaliteit van onderwijs*
Cultuurverschillen tussen de leerlingen hebben consequenties voor de aanpak en de te hanteren lesmethode. De verschillen binnen een klas of school vragen om een passende behandeling. Omdat deze verschillen vaak niet duidelijk zijn, ontstaan er ongewild grote verschillen in de kwaliteit van het onderwijs tussen en binnen scholen.

3.2 Leerprestaties

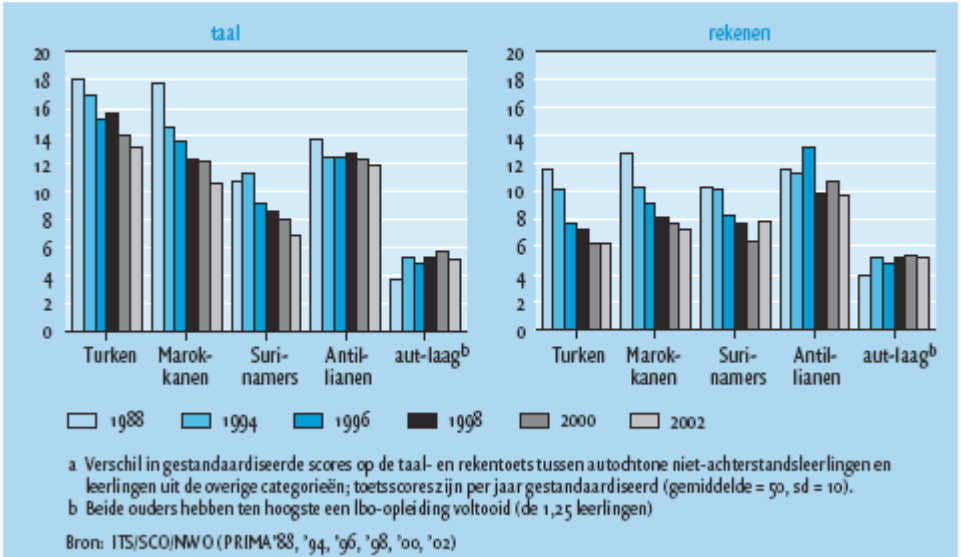
Over het algemeen wordt aangenomen dat een hoge concentratie minderheden in het onderwijs naast sociale proble-

men ook negatieve gevolgen heeft voor de leerprestaties van leerlingen. Dat zou dan vooral een nadeel zijn voor allochtone kinderen, omdat zij voornamelijk op zwarte scholen zitten. Dat mocht in het verleden zo geweest zijn, de huidige situatie laat echter een rooskleuriger beeld zien. Vaak overheerst het beeld dat allochtone leerlingen een achterstand hebben op het gebied van rekenen en taal. In het figuur op de volgende pagina is dit in kaart gebracht. Het is duidelijk zichtbaar dat de achterstanden steeds meer zijn verminderd. Als deze trend zich doorzet, zien de verwachtingen er goed uit.

Uit onderzoeken blijkt dat de kleur van de school weinig invloed heeft op de prestaties van de leerlingen. Slechts circa 10% van de verschillen tussen scholen in taalprestaties en 4% van de verschillen in rekenprestaties (in groep 8) hangen samen met het percentage etnische minderheden. Dit komt ook naar voren uit ander onderzoek over de relatie tussen de kleur van de school en leerprestaties.

Figuur 5.4

Achterstand^a in taal- en rekenvaardigheden in groep 8 ten opzichte van autochtone niet-achterstandsleerlingen, 1988/'89-2002/'03 (gemiddelden)

Bron: CBS Jaarrapport Integratie (2005); hoofdstuk 5, Onderwijs

De belangrijkste prestatiever- schillen tussen scholen worden niet veroorzaakt door de kleur van de school op zich, maar door de samenstelling van de leerlingenpopulatie. Op slecht presterende scholen zitten vaak autochtone of allochtone leer- lingen uit 'achterstandssituaties'. Kinderen op 'zwarte scholen' komen bijvoorbeeld vaak uit gezin- nen met laagopgeleide ouders. Met name Turkse en Marokkaanse kinderen hebben ouders die nau-

welijks onderwijs hebben gevolgd. Daarnaast beheersen deze oud- ers het Nederlands niet of nauwelijks. De kinderen leren daardoor niet van huis uit om Nederlands te spreken. Uit onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau van de ouders van grote invloed is op het presteren van hun kinderen op het gebied van de taal- en rekenvak- ken. Verder wijst onderzoek uit dat kinderen die in Nederland zijn ge- boren, veel beter presteren dan kinde- ren die tijdens de school-

gaande leeftijd naar Nederland zijn gekomen.

Toch blijft een deel van de achterstand van allochtone leerlingen onverklaard. De vraagtekens kunnen ontstaan door onvolledige metingen, maar ook door andere factoren die de prestaties beïnvloeden, zoals patronen in de omgang tussen ouders en kinderen of verschillen in opvoedingsgewoonten. Wat de prestatie blijkt te bevorderen, is als een leerling uit een etnisch gemengd gezin (in de zin van een allochtone én een autochtone ouder). Dit gegeven hangt samen met gunstige kenmerken van de ouders in het gemengde gezin; zoals een relatief hoger opleidingsniveau en een betere taalvaardigheid.

Niet alleen zijn de negatieve gevolgen van de zwarte school gering, ook laten analyses zien dat zwarte scholen in de loop van de tijd meer vat hebben gekregen op leerlingen uit etnische minderheden. De 'zwarte school'-effecten zijn gedurende de jaren negentig namelijk aanzienlijk afgenomen. Deze afname hangt samen met de opgaande lijn in de taal- en rekenprestaties van allochtone leerlingen.

Zwarte scholen zijn er dus in geslaagd de achterstanden van leerlingen uit de etnische minderheden in de afgelopen tien jaar te verminderen. Deze scholen hebben de achterstand in taalprestaties ten opzichte van de meest witte scholen meer dan gehalveerd. Van een rekenachterstand is zelfs nauwelijks meer sprake: driekwart van de rekenachterstand is door zwarte scholen ingelopen.

Verbetering blijft op het gebied van de sociale problematiek, maar ook met betrekking tot eventuele problemen die samenhangen met leerprestaties noodzakelijk. Perspectief heeft zich gebogen over mogelijke oplossingen (zie hoofdstuk vier). Eerst zullen wij echter stilstaan bij de voordelen die segregatie in het onderwijs met zich mee kan brengen.

3.3 Welke voordelen heeft segregatie in het onderwijs?

Naast negatieve effecten van segregatie binnen het onderwijs zijn er zeker ook positieve effecten aan te wijzen. Op mono-etnische scholen kan bij de eigenheid van de thuiscultuur worden stil

gestaan en van daaruit geparticipeerd worden in de Nederlandse samenleving. Op multi-etnische scholen is veel verscheidenheid en kunnen leerlingen juist leren samenwerken over cultuurgrenzen heen.

is het mogelijk om te integreren zonder te assimileren. Want leerlingen moeten integreren in de Nederlandse samenleving. Maar dat kan zowel op gemengde scholen, als op zwarte scholen, mits er gericht beleid wordt gevoerd. ■

Zwarte scholen kunnen ook positief zijn voor het onderwijs. Op de zwarte school ontstaat langzamerhand deskundigheid op het gebied van bijvoorbeeld taalonderwijs, identiteitsontwikkeling en cultuurkennis. Bijscholing kan dan gericht worden gegeven aan leraren en zij ontwikkelen hun eigen expertise hierin. De capaciteiten en/ of middelen die nodig zijn op zo'n school kunnen ook doelbewust worden ontwikkeld en worden toegepast. Doelgerichte lesmethoden zijn weer goed voor de kwaliteit van het onderwijs en daarmee goed voor de leerling.

Het uitgangspunt dat de school een afspiegeling moet zijn van de wijk waarin deze zich bevindt, kan ertoe leiden dat de school gewoonweg zwart (of juist wit) is. Een zwarte wijk resulteert logischerwijs in een zwarte school. Door de eigenheid van de achtergrond te behouden, maar de leerling ook te onderwijzen over het leven in de Nederlandse maatschappij,

4. Oplossingen voor segregatie binnen het onderwijs

Wat zijn mogelijke oplossingen voor segregatie binnen het onderwijs?

Er zijn meerdere oplossingen voor segregatie. De Onderwijsraad geeft in haar rapport 'Bakens voor spreiding en integratie' enkele vuistregels –een soort randvoorwaarden- om initiatieven op te toetsen. Deze vuistregels zijn er op gericht om de verschillende belangen die om voorrang strijden in balans te brengen. De vier vuistregels zijn:

1. Het betrekken van de ouders. Ouders bepalen naar welke school ze hun kind sturen. Wanneer zij actief betrokken worden bij besluitvorming is er een grote kans dat ze bereid zijn mee te werken aan het gezamenlijke doel.
2. Voor een gezamenlijk probleem een gezamenlijke oplossing creëren. De scholen moeten met elkaar zoeken naar oplossingen in plaats van elkaar beconcurreren.
3. Goed, inspirerend leiderschap. Dit kan iemand binnen de gemeente zijn, maar ook schoolbesturen/directeuren. Het is niet af te dwingen, maar wel een belangrijke succesfactor.

4. Open communicatie. Alleen door ervoor te zorgen dat iedereen even goed geïnformeerd voorkom je ongelijke kansen. Ook versterkt dit het verantwoordelijkheidsgevoel. Dit betekent soms dat er voor bepaalde groepen ouders extra aandacht moet zijn omdat die niet automatisch bereikt worden.

De volgende oplossingen worden van verschillende kanten op de verschillende niveaus aangedragen:

Gemeente:

- *Verplicht overleg tussen gemeente en schoolbesturen*
Het doel van zo'n overleg dat officieel 'niet-vrijblijvend-overleg' heet, is dat gemeente en schoolbesturen samen proberen afspraken te maken om segregatie tegen te gaan. Scholen worden hiermee niet gedwongen om mee te doen aan bepaalde afspraken, maar wel om mee te denken over hoe segregatie door alle scholen tegen gegaan kan worden. Het is natuurlijk de bedoeling dat hier bindende afspraken uit komen voor de scholen. Een belangrijk voordeel van deze overlegvorm die al op meer gebieden in het onderwijs geldt is dat scholen niet

gedwongen worden en zo hun 'vrijheid' behouden, maar wel wordt er een moreel beroep op hen gedaan om mee te werken aan het oplossen van een algemeen probleem.

- *Gemeentelijk beleid t.a.v. scholen*

Het maken van dubbele wachtlijsten op scholen, een autochtone en een allochtone lijst – zoals in Amsterdam –, zou segregatie kunnen voorkomen en integratie kunnen bevorderen. Voor deze maatregel is begrip en acceptatie van de kant van de ouders noodzakelijk. De gemeente zal daaraan moeten werken. Zij moeten sturen, maar kunnen niet zonder de medewerking van de ouders beleid voeren. De gemeente moet in bovenstaande situatie de volgende uitgangspunten hanteren:

- 'Verkleuring' van scholen moet een afspiegeling zijn van de wijk waarin de school staat.
- De gemeente moet streven naar gemengde scholen. Op die manier kunnen allochtonen en autochtonen op een goede en constructieve manier onderwijs verkrijgen.

Om deze uitgangspunten te ver-

duidelijken zou bijvoorbeeld een wijkplatform opgericht kunnen worden. Scholen, ouders, wijkbewoners en gemeenten/ overheden kunnen dan met elkaar communiceren over problemen en passende oplossingen. Met samenwerking kan meer worden bereikt.

Het grote probleem van deze oplossing is dat de keuzevrijheid van ouders sterk beperkt wordt. Ouders worden onnodig afhankelijk gemaakt van wat andere ouders willen en vinden. Wanneer een dergelijk initiatief vanuit de ouders opkomt (zoals bij de kleurrijke scholen) is het een heel ander verhaal, want dat sluit bij uitstek aan bij de keuzevrijheid die aan ouders wordt geboden om een school die aansluit bij hun opvattingen, voor hun kind te zoeken.

- *Gemeentelijk beleid t.a.v. wonen*

De gemeente kan de woonsegregatie verminderen door o.a. het spreiden van typen huizen met betrekking tot nieuwbouw. Ook zou zij allerlei maatregelen kunnen treffen op het gebied van huisvestingsbeleid. Waarschijnlijk zal de samenstelling (en kwaliteit) van het scholenbestand volgen. Door koop- en huurhuizen

te spreiden over een wijk, wordt de samenstelling van de wijk gevarieerder. Hierdoor komen gesegregeerde wijken minder voor en kan intergratie worden bevorderd. Wel moet hierbij gelet worden op het feit dat de gemeente alleen kan sturen door middel van subsidies, goede voorlichting en genuanceerde profilering, maar mensen niet mag dwingen om in een bepaalde wijk te gaan wonen.

- *Centrale loting*

De lotingssystematiek van veel scholen werkt in de hand dat kinderen van hoger opgeleide ouders gemakkelijker op de school van hun voorkeur terecht komen dan die van ouders met een lagere opleiding. De eerste groep ouders is er namelijk meer opgespitst en zal in een vroeg stadium dan wel op precies het juiste moment hun kind inschrijven, terwijl de tweede categorie ouders zich vaak niet bewust is van het belang om hun kind op het 'juiste' moment in te schrijven. Dit probleem kan ondervangen worden door op lokaal niveau centrale loting te laten plaats vinden voor die scholen die met een wachtlijst te maken hebben.

Landelijke overheid:

- *Financiële middelen*

Financiële middelen van de overheid of de gemeente zijn noodzakelijk om op een goede manier om te gaan met de multi- en mono-etnische school. Met meer subsidies kan er extra materiaal per leerling worden aangeschaft, evenals goede lesmethoden en -pakketten. Het is belangrijk dat er meer geld vrij komt specifiek voor de gerichte aanpak van de problematiek waarmee multi- en mono-etnische scholen te kampen hebben.

- *Ondersteunen ouder- en schoolinitiatieven*

Het ministerie van OCW heeft de mogelijkheid om ouder- en schoolinitiatieven als Stichting Kleurrijke Scholen te ondersteunen. De erkenning en wijdverbreide bekendmaking van dit soort projecten kan de aanpak van problematiek die gepaard kan gaan met segregatie binnen het onderwijs vergroten. Ook hierbij is het van belang dat de overheid reageert en niet zo zeer dirigeert.

Scholen:

- *Taalachterstand als criterium bij toelatingsbeleid scholen*

Scholen mogen niet discrimineren,

maar kunnen wel op pedagogisch-didactische gronden er voor kiezen om bij hun toelatingsbeleid een taalachterstand als belangrijk criterium te hanteren. Etniciteit mag nooit als criterium gelden, omdat dit discriminerend werkt. Probleem bij deze redenatie is alleen dat niet duidelijk is om het voor leerlingen met een taalachterstand nou beter is om op een school met veel of weinig andere leerlingen met een taalachterstand te zitten.

- *Leraarschap*

Het is in alle klassen belangrijk een goede leraar-leerlingrelatie te hebben. Andere algemene uitgangspunten voor goed lesgeven hebben onder andere te maken met duidelijke lesmethoden afgestemd op de achtergronden van leerlingen, goede feedback voor leerlingen, heldere regels en toepassing daarvan, en het creëren van een veilige leeromgeving. Een leraar moet daarnaast een positieve houding hebben ten opzichte van al zijn (verschillende) leerlingen.

Onderzoekers hebben aangegeven dat er vooral meer van leraren wordt gevraagd en niet

zozeer iets totaal anders.¹

Een baan als leraar op een zwarte school vraagt om meer deskundigheid. Het is belangrijk dat leraren die daadwerkelijk bekwaam zijn in het doceren aan multiculturele klassen extra worden beloond. Het is daarom zaak om competentieprofielen te koppelen aan hogere lonen. Binnen het systeem van de competentieprofielen moet daarnaast 'multi-etnische competenties' worden opgenomen, over het omgaan met een groep leerlingen op een multi- of mono-etnische school.

- *Verplichte bijscholing voor alle leraren*

Leraren van multiculturele klassen moeten instaat worden gesteld om goed onderwijs te geven. Een belangrijk onderdeel hiervan is dat leraren op zowel multi- als mono-etnische scholen worden bijgeschoold met betrekking tot segregatie én integratie. Zo kunnen zij advies en ondersteuning krijgen over hoe zij adequaat kunnen omgaan met hun leerlingen.

¹ Wubbels, Theo, 'Leraar in een multiculturele klas' in: Maatschappijwetenschappen (28 september 2005). <http://www.kennislink.nl/web/show?id=138245>

Daarnaast kunnen zij ervaringen delen en leren van andere leraren.

- *Adequate taalprogramma's*
Goede taalprogramma's zijn nodig om taalachterstanden weg te werken/ in te perken. Daarnaast is het goed beheersen van de Nederlandse taal heel belangrijk om goed te kunnen communiceren om zodoende ook normen en waarden weer actueel te maken op scholen. Deze taalprogramma's kunnen goed ondersteund worden met onderwijs in de eigen taal. Onderzoek² wijst namelijk uit dat kinderen, en zeker jonge kinderen, in staat zijn om twee of zelfs meer talen tegelijkertijd te verwerven. Een goed beheersing van de moedertaal –in alle facetten- legt de beste basis voor het op niveau leren beheersen van de Nederlandse taal.

2 Zoals: Appel, R. (1984): Immigrant children learning Dutch: Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of second language acquisition, Dordrecht: Foris & Ianco-Worrell, A.D. (1972): "Bilingualism and cognitive development", Child Development 43, pag. 1390-1400 & Collier, V.P. (1995). Acquiring a second language for school. Directions in Language & Education 1(4). National Clearinghouse for Bilingual Education.

Bovendien levert meertaligheid op andere cognitieve terreinen vaak een voorsprong op.

- *Overleg en dialoog tussen scholen en wijk*
Overleg tussen scholen en de wijk(agent) is belangrijk voor het opdoen van ervaringen, kennis en de inventarisatie van de problematiek op zwarte scholen. Ervaringen kunnen zo gedeeld worden en daar waar de een verstand hiervan heeft kan de ander dan van profiteren.

- *Expliciete aandacht voor de multiculturele samenleving*
Op alle scholen, dus zeker ook op gesegregeerde scholen is het belangrijk om expliciet aandacht te schenken aan de multiculturele samenleving. Op allerlei manieren kan hier aandacht aan besteed worden. Dit kan in lessen, maar bijvoorbeeld ook via uitwisselingsprojecten tussen scholen. Op deze manier doen de leerlingen kennis op over andere culturen die in Nederland vertegenwoordigd zijn en leren ze ook alvast hoe ze daar mee om kunnen gaan.

- *Profileren door scholen*
Scholen kunnen zich nadrukkelijk profileren en duidelijk maken wat de voordelen zijn van hun school.

Met het duidelijk maken van hun identiteit kunnen zij leerlingen trekken. Deze identiteit zal in veel gevallen boven etnische scheidslijnen uitstijgen.

Ouders:

- *Voorlichting en cursussen met ouders*

Door voorlichting te geven aan ouders, met werkelijke gegevens (die niet uitsluitend positief, maar ook niet uitsluitend negatief zijn) in plaats van suggestieve negatieve berichtgeving kunnen veel vooroordelen weggenomen worden. Die vooroordelen kunnen zowel betrekking hebben op zwarte scholen als op andere culturen. Hierdoor is er ook een dialoog mogelijk tussen verschillende culturen en zullen verschijnselen als "witte vlucht" afnemen.

- *Samen sta je sterk*

Ouders kunnen samen initiatief nemen om het tij op een school die dreigt te segregeren of al sterk gesegreerd is te keren. Wanneer een groep ouders besluit om tegen de stroom in te gaan, kan een hele school weer 'open gaan'. Zolang ouders vasthouden aan de vooroordelen neemt de verkleuring steeds verder toe.

- *Taalbarriere overwinnen*

Ook voor ouders kan de taal een belemmering zijn om contacten met de school aan te gaan. Scholen die veel allochtone ouders hebben die de Nederlandse taal niet beheersen, kunnen overwegen om voor deze doelgroep speciale contactpersonen aan te stellen die zowel de school- als de thuistaal spreken en zo een brug kunnen vormen in het contact tussen ouders en school.

Samenleving:

- *Voorlichting, kennis*

Zowel de wijkbewoner/ouder, als de leraar moet zich (meer) verdiepen in de allochtoon/allochtone cultuur om adequaat en preventief te kunnen reageren op negatieve gevolgen van segregatie in de klas of op school. Leraren kunnen daarbij leren van de ervaringen van andere scholen. Informatieverstrekking voor de wijkbewoner (bijvoorbeeld door de school) en voor de school zelf (bijvoorbeeld door de overheid) is daarbij van essentieel belang. Voorlichting en kennis om om te gaan met segregatie in het onderwijs in de mono- of multi-etnische wijk is van essentieel belang om beleid systematisch en effectief handen en voeten te geven. ■

5. Conclusie

In deze scripta hebben we geanalyseerd wat segregatie in het onderwijs inhoudt. We hebben gezien dat segregatie in de samenleving sociaal gezien onwenselijk is. Dit betekent echter niet dat leerlingen op 'gesegreerde scholen' per definitie slechter af zijn. Voor de leerprestaties van leerlingen uit 'achterstandsgezinnen' is een gemengde school niet per se de beste school; de verschillen zijn marginaal. Dus op grond van leerprestaties valt niet te zeggen waar een leerling beter op kan zitten: een zwarte school, een gemengde school of een witte school; dat is afhankelijk van de kwaliteit van die scholen.

Perspectief heeft enkele belangrijke uitgangspunten die we eerst zullen bespreken voor we concreet aangeven wat enkele betrokken partijen kunnen betekenen in deze discussie:

- De allerbelangrijkste vraag voor ouders is de kwaliteit van de school. Dit betekent dat de aandacht van de overheid en daarmee inspectie allereerst daar naar uit moet gaan. Wanneer een school een goede kwaliteit biedt, zullen ouders er eerder voor kiezen hun kinderen naar die school te sturen.

- Desondanks is ons uitgangspunt dat het goed is om onnodige segregatie tegen te gaan met het oog op sociale cohesie en integratie. Het is alleen niet zo dat het kinderen naar dezelfde school sturen per definitie alle 'problemen' oplost. Ook op een school kan segregatie ontstaan en in samenwerking tussen scholen is eveneens veel mogelijk. Kortom, zeker wenselijk, maar niet ten koste van alles; het is belangrijker om te kijken of het 'doel' bereikt wordt dan of het 'middel' gebruikt wordt.

- Verder is het wenselijk dat de identiteit van de school aansluit bij die van de ouders. Dit is een zeer belangrijk principe. Het onderwijs moet in het verlengde liggen van de opvoeding van de ouders, dus de ouders moeten ook de mogelijkheid hebben om hun kinderen naar de school van hun keuze te laten gaan.

- Tot slot is het eveneens wenselijk dat kinderen zoveel mogelijk in hun eigen omgeving naar school gaan. Veel kinderen vinden dit zelf ook belangrijk, omdat ze dan met vriendjes en vriendinnetje uit de buurt op een school zitten. Dit versterkt dus ook de onderlinge cohesie in de wijk, omdat de

ouders van deze kinderen elkaar weer ontmoeten (dit laatste mag uiteraard niet het doel zijn, maar is wel een mooie bijkomstigheid).

Kortom, ons uitgangspunt is dat de school zoveel mogelijk een afspiegeling van de wijk vormt, rekening houdend met de identiteit van de school. Dus indien er scholen zijn die aansluiten bij de opvattingen van de ouders is het goed om met stimuleringsmaatregelen te komen om ouders te verleiden hun kinderen naar de dichtstbijzijnde school te laten gaan. Belangrijk is daarbij dat het niveau van alle scholen goed is, want dat is voor veel (in het bijzonder hoger opgeleide) ouders een belangrijke overweging bij de schoolkeuze. Helaas zien we op dit moment veel segregatie in het onderwijs en bestaan er uitgesproken zwarte en witte scholen op qua identiteit vergelijkbare scholen, wat de integratie niet te goede komt. Hieronder presenteren we enkele maatregelen die onnodige segregatie tegen gaan en negatieve gevolgen van segregatie binnen het onderwijs aanpakken.

Landelijke overheid

- Burgerschap en sociale inte-

gratie moeten aandachtspunten zijn op iedere school. Het is wenselijk om burgerschap en sociale integratie als 'deugdelijkheids' op te nemen in de onderwijswetgeving. Hoewel de school er zeker niet als enige verantwoordelijk voor is dat 'integratie' plaats vindt, heeft de school wel een taak om leerlingen voor te bereiden op het nemen van verantwoordelijkheid in de huidige diverse samenleving. De school zal in het schoolplan moeten laten zien op welke manier zij dit invullen; de manier waarop blijft dus de vrijheid van de school. De Inspectie kijkt hier dan ook naar bij haar inspectiebezoeken.

Gemeente

- Een belangrijke factor in segregatie is de samenstelling van wijken. Het is de verantwoordelijkheid van de gemeente om te zorgen voor gevarieerde wijken. De gemeente heeft de mogelijkheid om door een gevarieerd woningenbestand wijken te creëren waarin mensen met verschillende sociaal-economische achtergronden wonen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld bij richtlijnen opstellen om er voor te zorgen dat er voor verschillende groepen mensen huizen in een wijk staan.

Dit is een belangrijk hulpmiddel om ook gemengde scholen te krijgen. Overigens zullen ook met deze maatregel zeker in de grote steden waar grote populaties allochtonen wonen een groot aantal scholen 'zwart' blijven.

- Vervolgens is het zinvol om op creatieve manieren vooroordelen van ouders weg te nemen en hen te stimuleren om te kiezen voor een school binnen de wijk waar ze wonen. Voorwaarde hiervoor is uiteraard de kwaliteit van de scholen, dus het is goed wanneer de gemeente hier samen met schoolbestuur en inspectie op toe ziet en eventueel ondersteunt waar mogelijk.

- Er kunnen veel goede redenen zijn om je kind naar een school buiten de wijk te sturen. Het is belangrijk om die redenen zoveel mogelijk weg te nemen. Er moet goed gekeken worden naar de redenen waarom ouders hun kinderen naar een andere school sturen dan de school die in de wijk staat. Zo kan allereerst de 'witte vlucht' tegen gegaan worden. Daarnaast kan ook juiste, meer evenwichtige, voorlichting worden gegeven door scholen en de gemeente, want vaak nemen ouders beslissingen op basis van

oordelen in plaats van feiten en dit bevordert vaak de segregatie.

School

- Ouders die goed op de hoogte zijn van het systeem hebben nu teveel voordeel bij inschrijving (veelal schrijven zij al in als hun kind net geboren is). Er moet zorg worden gedragen dat ouders gelijke kansen krijgen op inschrijving op de school van hun keuze. Er moet daarom een vast inschrijfmoment komen (bv. pas in het jaar dat het kind 3 is/wordt), waarop alle leerlingen ingeschreven worden voor de basisschool. Via loting wordt dan vervolgens per school bepaald welke leerlingen toegelaten worden. De andere ouders zullen dan helaas hun kinderen naar de 'tweede keus' moeten sturen, maar nu gebeurt dat ook al en zijn dat de ouders die minder goed geïnformeerd zijn de dupe.

- De school heeft de verantwoordelijkheid om te streven naar een goede omgang en samenwerking tussen autochtoon en allochtoon, maar ook tussen de kinderen uit kansrijke thuissituaties en kinderen uit achterstandsgezinnen. Dit kan plaats vinden in samenwerking binnen de school

of in samenwerking met de wijk of andere scholen met een andere leerlingenpopulatie. Op deze manier komt iedere leerling in contact met leerlingen uit andere 'groepen' binnen de samenleving en leert hij/zij daar op een respectvolle manier mee omgaan. Uiteraard zal dit in een gebied met een heterogene groep leerlingen er anders uitzien dan in gebieden met een meer homogene groep.

- Scholen moeten terughoudend zijn in het aannemen van kinderen van buiten de wijk, indien er daar 'vergelijkbare' scholen zijn. Al kunnen ouders daar goede redenen voor hebben en moeten scholen daar voor open staan. Het is goed wanneer zij hierover aan hun schoolbestuur verantwoording afleggen. De gemeentes kunnen dit vervolgens tot belangrijk gesprekspunt maken in hun overleg met de schoolbesturen.

Ouders

- Er zijn steeds meer ouders die het zelf belangrijk vinden dat hun kind naar een niet-gesegreerde school te sturen. Zij kiezen er vaak samen met andere ouders voor om hun kinderen juist wel naar een 'zwarte' school te sturen. Dit is

een initiatief vanuit de ouders en verdient ondersteuning vanuit de lokale overheid.

Segregatie lijkt een groot probleem in het onderwijs. Het is vooral een sociaal probleem wanneer leerlingen van verschillende sociaal-economische achtergronden om die reden naar verschillende scholen gaan. Door duidelijke en goede oplossingen kan er veel veranderen in het onderwijs. Ons uitgangspunt is dat een school vooral een afspiegeling moet zijn van de wijk waar zij instaat. Zolang de school een afspiegeling van de wijk is, hoeft segregatie niet problematisch te zijn en kan er goed omgegaan worden met dit verschijnsel indien er een gericht beleid gevoerd wordt. Het belangrijkste is dat de kwaliteit van scholen voorop blijft staan, ongeacht de percentages. Financiële middelen, informatieverstrekking en samenwerking door overheid, gemeente, wijken, scholen en ouders zijn daarbij essentiële hulpmiddelen. ■

Literatuur

- Appel, R. (1984). Immigrant children learning Dutch: Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of second language acquisition. Dordrecht
- CBS Jaarrapportage Integratie (2005) <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F019B5DE-15B7-4F87-9B1C-878117066EE8/0/2005jaarrapportintegratiepub.pdf>
- Collier, V.P. (1995). Acquiring a second language for school. Directions in Language & Education 1(4). National Clearing house for Bilingual Education.
- Foris & Ianco-Worrell, A.D. (1972): "Bilingualism and cognitive development", Child Development 43, pag. 1390-1400
- Gemeente Amsterdam (2003). Notitie 'Witte' en 'zwarte' scholen. Een verkenning van het probleem en de mogelijkheden voor stedelijk beleid in Amsterdam.
- Gemeente Utrecht (2002) Opinieonderzoek Zwarte scholen Utrecht. <http://www.utrecht.nl/images/Secretarie/Onderwijs/Schoolkeuzemotieven/BN%20rapport%20zwarte%20scholen%202002-09.pdf>
- Karsten, Sjoerd (2005), 'De zwarte school en de witte school' in: Beleid en maatschappij. <http://www.kennislink.nl/web/show?id=139455>
- Onderwijsraad (2005). Bakens voor spreiding en integratie. Advies. Den Haag.
- Nieuwenhuizen, Eddie, Zwarte scholen niet slechter, niet beter. Zebra Magazine (2000) <http://www.tijm.nl/rubriek3/zwartwit.htm>
- SCP Rapportage In het zicht van de toekomst (2004) <http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037701590.shtml>
- Wubbels, Theo (2005) 'Leraar in een multiculturele klas' in: Maatschappijwetenschappen. <http://www.kennislink.nl/web/show?id=138245>

Uitgave van:
Werkgroep Onderwijs
Perspectief, ChristenUnie-jongeren

Gerda Visser - Wijnveen
Harm Hilvers
Jeroen Linderhof
Minke Benard - Zwarts
Nelleke Feith
Rienette Sytsma